

Відзив офіційного опонента

– доктора педагогічних наук, професора Сейко Наталії Андріївни на дисертаційне дослідження **Янченко Тамари Василівни** «Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення педології в Україні», представлене на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми дослідження

Дисертаційне дослідження Т.В.Янченко має незаперечну актуальність, оскільки викликане необхідністю залучення до наукового обігу світового та вітчизняного досвіду вивчення особистості дитини з метою розбудови інноваційних педагогічних і психологічних освітніх моделей і проектів. Крім того, на користь актуальності обраної Т.В.Янченко проблеми дослідження говорить і факт дискусійності місця і значення педології у системі наукових знань та її впливу на культурно-освітні процеси в суспільстві.

Дослідження цілком обґрунтовано засвідчило, що витоки та засади наукового розвитку та практичного втілення педології в Україні як окрема наукова проблема не вивчалися, тому до цього часу в українській історико-педагогічній науці не було здійснено окремішнього й цілісного дослідження розвитку педології як біосоціальної інтеграційної науки про дитину, через яку опосередковувалися зв'язки інших наук про людину з педагогічною практикою.

Наголосимо, що представлені в роботі Т.В.Янченко факти й висновки можуть позитивно впливати на процес розбудови громадянського суспільства в сучасній Україні, опосередковано забезпечуючи її сталий розвиток і конкурентоспроможність у світі, визначені у ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (2012). Крім того, матеріали дисертації можуть бути корисними для забезпечення розвитку особистості дітей шкільного віку як базової характеристики сучасної освіти.

Викладені аргументи засвідчують, на нашу думку, актуальність і суспільну затребуваність дисертаційного дослідження Т.В.Янченко, предметом якого обрано становлення й науково-практичний розвиток педології в Україні як цілісного педагогічного явища.

Наукова новизна одержаних результатів

У дисертації представлено всі необхідні рівні наукової новизни отриманих у процесі дослідження результатів. До найбільш істотних наукових результатів, що вперше представлені в дисертації Т.В.Янченко, варто віднести: глибокий аналіз концептуальних засад та методології дослідження педології, які стали інструментарієм для комплексного та системного розкриття процесу розвитку теорії і практики педології у зарубіжних країнах, Російській імперії, Радянському Союзі та в Україні; розробку й аргументацію періодизації науково-практичного розвитку педології в Україні впродовж чотирьох окреслених авторкою етапів; цілісний аналіз теоретичних ідей і концепцій, що лягли в основу педології (експериментальної педагогіки, біхевіоризму, дитячої психології, рефлексології); розробку схеми інституційного оформлення педології (центральні, місцеві та регіональні осередки й установи); генезу міжнародних зв'язків української педологічної науки; впливу вітчизняних педологічних ідей на розвиток вітчизняної наукової думки другої половини ХХ століття.

Т.В.Янченко запропоновано власний авторський підхід до обґрунтування змісту, форм, специфіки розвитку педологічної науки в Україні у досліджуваній період; визначено та узагальнено концептуальні й організаційні засади діяльності педологічних установ; уточнено поняттєво-категорійний апарат проблеми дослідження, причини та наслідки знищення педології в Україні та Радянському Союзі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Оцінка змісту та завершеності дисертації

Ознайомлення з текстом дисертації Т.В.Янченко засвідчує використання дисертанткою міждисциплінарного підходу до вивчення проблеми становлення та науково-практичного розвитку педології в Україні як цілісного педагогічного феномена. Позитивне враження складає коректна і дещо нетрадиційна структура дисертаційної роботи, побудованої за проблемним підходом.

Аналіз змісту дисертації та її завершеності свідчить про те, що робота Т.В.Янченко «Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення педології в Україні» має чітку логічну структуру, зумовлену метою й завданнями дослідження, складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 529 сторінок, з яких 411

сторінки основного тексту, що відповідає сучасним технічним вимогам до докторських дисертацій у галузі суспільних і гуманітарних наук.

У дисертації використано достатній масив наукових джерел, що підкреслює міждисциплінарний характер роботи (893 позиції, з яких 176 – архівні джерела, та 32 – іноземними мовами). Використана Т.В.Янченко джерельна база дослідження є цілком обґрунтованою і достатньою для всебічного міждисциплінарного підходу до її вивчення та інтерпретації як на рівні вітчизняної, так і зарубіжної науки. Дисертантка пропонує дев'ять груп джерел: нормативно-правові документи; архівні документи; публікації у періодичних виданнях; праці зарубіжних учених; вітчизняні наукові джерела; навчальні програм та підручники тощо.

Структура дисертації цілком логічна; не викликає застережень науковий апарат дослідження, який цілком відповідає спеціальності, за якою виконано дисертаційне дослідження. Робота написана грамотним виваженим науковим стилем. Автор виявляє ґрунтовну обізнаність не лише в галузі педагогіки, але й філософії освіти, порівняльної педагогіки, соціології, світової та української історії.

Коректно обґрунтовано концепцію дослідження, в межах якої науково-практичний розвиток педології окреслено як складний, суперечливий, хвилеподібний процес, що цілком обґрунтовується текстом дисертації. Заслуговує на увагу виважений висновок Т.В.Янченко про зумовленість основних теоретичних положень педологічної науки цілим комплексом наукових теорій і течій – теорії рекапітуляції, досягнень фізіології дитини, рефлексології, біхевіоризму, експериментальної педагогіки, педагогічної антропології.

Системно-хронологічний підхід до проблеми становлення та науково-практичного розвитку педології в Україні як цілісного педагогічного феномена зумовив стрижневу характеристику цього явища як інтегративного вивчення особистості дитини на основі визнання її біосоціальної сутності, та визначив комплекс чинників, що детермінували означене явище – соціально-економічних, суспільно-політичних та культурно-історичних.

У дисертаційному дослідженні Т.В.Янченко цілком ґрунтовно доведено, що становлення педології в Україні безпосередньо пов'язувалося з кризою психології, педагогіки та шкільної практики наприкінці XIX століття в різних країнах світу, насамперед, у США та Західній Європі; такий стан речей спричинив до того, що педологічна наука розвивалася не у вузько географічному, а в міжнародному вимірі.

На засадах наукової об'єктивності та авторської самостійності Т.В.Янченко формулює також висновок про те, що провідною тенденцією становлення та науково-практичного розвитку педології в Україні як цілісного педагогічного феномена стало вивчення індивідуальних фізичних та психічних особливостей дитини як окремої особистості (на першому етапі), та як члена колективу (на другому-третьому етапі розвитку педології). Означена специфіка педагогічної науки в українських радянських реаліях зумовила екстремальність умов її функціонування та гіперчутливість до політико-ідеологічної кон'юнктури, яка спровокувала примусове виключення педології з системи педагогічних і психологічних наук радянського часу.

Дослідження має незаперечну наукову новизну, виходячи з недостатнього рівня дослідженості проблеми у вітчизняних (та й зарубіжних) наукових джерелах. Достатньою є апробація дисертаційної роботи.

Таким чином, до **основних наукових здобутків**, отриманих особисто Т.В.Янченко у процесі дослідження, можна віднести:

1. Грунтовну глибоку концепцію проблеми становлення і розвитку педологічної науки в Україні як науково-теоретичного й практично-педагогічного феномена, обґрунтовану з урахуванням історичних традицій, нормативних засад та змістового наповнення.
2. Означення міжнародного виміру педагогічної науки як дорадянського та власне радянського наукового (теоретичного і практичного) феномена.
3. Здійснення науково виваженого й методологічно обґрунтованого аналізу основних засад розвитку педології в Україні у 20-ті рр. ХХ століття (насамперед, напрямів та специфіки педологічних досліджень дітей і дитячих колективів, що масово проводилися у ці роки).
4. Обґрунтування науково-організаційного забезпечення педагогічних досліджень з визначенням особливостей інституційного оформлення педології в Україні та її міжнародних зв'язків.
5. Висвітлення розвитку педологічних ідей у постмодерній науково-методичній думці України та зарубіжжя.

Аналіз змісту дисертації та публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження Т.В.Янченко, засвідчує достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Таким чином, оцінка змісту дисертації Янченко Тамари Василівни «Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення педології в Україні» дозволяє говорити про те, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Отримані автором результати мають значення для розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики. Опрацьовані матеріали можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії української педагогіки, при написанні відповідних навчальних посібників та підручників.

Матеріали дисертаційного дослідження Т.В.Янченко можуть і повинні бути використані у вищих навчальних закладах для розробки й викладання навчальних курсів з історії педагогіки, порівняльної педагогіки, історії психології, соціальної педагогіки. Результати дослідження можуть стати в нагоді викладачам у системі післядипломної педагогічної освіти та підвищення кваліфікації педагогів загальноосвітніх навчальних закладів.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

У джерельній базі дисертації й авторефераті представлено 52 одноосібних публікації автора, аналіз проблематики яких свідчить про відображення основних результатів кожного з розділів дисертаційного дослідження. Кількість публікацій, їх обсяг, якість і проблематика відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» (2015).

Висновки й результати дослідження доповідалися на 6 міжнародних та 14 всеукраїнських конференціях, симпозіумах, форумах, круглих столах і семінарах-практикумах, що проходили в Умані, Чернігові, Кіровограді, Хмельницькому, Миколаєві, Києві, Херсоні, Кам'янці-Подільському, Луцьку.

З огляду на це, можна стверджувати, що кількість і якість опублікованих Т.В.Янченко наукових праць є достатньою, дисертація пройшла належну апробацію і є самостійною науковою працею.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Зазначимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації Т.В.Янченко є ідентичними. Ознайомлення з текстом автореферату

дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він цілком відповідає вимогам, що визначаються МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Т.В.Янченко дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження

Як усяка наукова праця, присвячена дослідженню маловивчених і водночас актуальних педагогічних феноменів, дисертація Т.В.Янченко містить і певні дискусійні положення, а відтак хотілося б уточнити й конкретизувати бачення автора щодо деяких із них:

1. Потребують більш чіткого окреслення хронологічні межі дослідження, особливо нижня (с.8); так, у вступі до дисертації (с.6) дисертантка зазначає, що «дослідження торкається останньої третини ХІХ століття», що сприймається як, власне, нижня хронологічна межа; до складників розробленої логіко-структурної моделі дисертантка відносить вже кінець ХІХ століття (як нижню межу); натомість на с.109 дисертації заявлено про 1901 рік як чітко окреслену нижню межу дослідження. Виважене ставлення до хронологічних меж дослідження тим більш важливе, на нашу думку, що воно обґрунтовується проголошеним у концепції дослідження (с.8) системно-хронологічним підходом як провідним, за яким виконувалося дисертаційне дослідження.
2. На нашу думку, на рівні докторської дисертації має бути більш чітко реалізований критеріальний підхід до систематизації наукових фактів і явищ. Так, потребує чіткого критерію викладена дисертанткою у розділі 1 періодизація процесу становлення і розвитку педологічної науки як цілісного феномена в Україні; натомість дисертантка пропонує виходити з «визначених концептуальних засад і категорійно-понятійного апарату дослідження» (с.85), або ж зазначає, що в основу періодизації покладено «специфіку політичної історії та зумовлену нею еволюцію суспільства» (с.81-82). Те саме стосується й критерію класифікації джерельної бази дослідження, в якій дисертантка пропонує виділяти дев'ять груп джерел (що цілком зрозуміло), але жодного критерію означеної класифікації не подає. Виходячи з тексту роботи та списку використаних джерел, таких критеріїв (і, відповідно,

- класифікацій) могло би бути навіть кілька – наприклад, на основі спеціально-галузевого критерію, та на основі хронологічного.
3. Серед представлених у розділі 1 провідних методологічних підходів спостерігається деяка різноманітність та відсутність науково обґрунтованої ієрархії. Так, постановка в одному ряду антропологічного та психологічного підходів викликає деякий сумнів; герменевтичний та нарративний підходи могли би бути об'єднані, щоб не переобтяжувати тексту великою кількістю методологічних підходів. При цьому варто, напевно, було би скористатися запропонованою академіком О.В.Сухомлинською типологізацією сучасних наукових підходів (за соціокультурними, культурно-антропологічними, та суто педагогічними домінантами).
 4. Вважаю, що запропонована дисертанткою логіко-структурна модель дослідження науково-практичного розвитку педології в Україні у досліджуваній період (с.36) потребує доопрацювання. Так, в компоненті моделі під назвою «Наукові засади і завдання» ніяк не конкретизовано провідні ідеї, їх еволюцію, наукові напрями педологічних досліджень, можливості практичного втілення педологічних досліджень; натомість позиція «Чинники», будучи менш суттєвою для виконання провідних завдань дослідження, розгорнута досить деталізовано. Крім того, означена модель вміщує кілька ключових аспектів дисертаційного дослідження (витоки, чинники, специфіку, причини і наслідки, а також особливості трансформації), що мало би бути більш чітко відображено в завданнях дисертаційної роботи, щоб безпосередньо пов'язати ці завдання зі змістом та структурою логіко-структурної моделі.
 5. Ґрунтовно аналізуючи розвиток ідей педології у науково-методичній думці другої половини ХХ століття, та подаючи оцінку феномена педології у дослідженнях науковців пізнорадянського та пострадянського періодів (розділ 5), авторка, однак, не уникла деякої обмеженості та описовості в науковій інтерпретації позиції різних авторів щодо суті та місця педології в педагогічній науці. Варто було б, на нашу думку, визначити, чи мала і наскільки мала вплив педологічна наука (як українська, так і зарубіжна), на формування сучасних педагогічних концепцій (другої половини ХХ століття) – недиригентної педагогіки, інтегральної педагогіки, неавторитарної

педагогіки, антипедагогіки та інших постмодерністських педагогічних течій.

Загальний висновок

Попри висловлені зауваження, що мають дискусійний чи рекомендаційний характер, загалом подана до захисту докторська дисертація Янченко Тамари Василівни «Витоки та засади наукового розвитку і практичного втілення педології в Україні» є актуальним, самостійним, завершеним і достатньо апробованим дослідженням, результати якого мають методологічне, теоретичне й практичне значення для розвитку вітчизняної педагогічної науки і практики. Сформульовані у дослідженні висновки можуть бути корисними для підготовки наукових праць з історії педагогіки, історії психології, порівняльної педагогіки, філософії й соціології освіти, соціальної педагогіки, у практиці організації наукових досліджень розвитку дитини як на рівні загальноосвітнього навчального закладу, так і на рівні наукових та дослідницьких установ.

Аналіз дисертаційного дослідження засвідчує його цілісність, самостійність, завершеність, належну наукову новизну і практичну значущість, повну відповідність паспорту спеціальності. Дисертація і автореферат загалом відповідають вимогам до оформлення дисертацій і авторефератів дисертацій (п. 9, 11, 12, 13, 14 Постанови КМУ № 656 від 19.08.2015 р. «Порядок присудження наукових ступенів»). Це дозволяє рекомендувати спеціалізованій вченій раді Інституту педагогіки НАПН України присвоїти Тамарі Василівні Янченко науковий ступінь доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент – доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальних педагогічних наук,
проректор з наукової і міжнародної роботи
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Н.А.Сейко